

Erkki Vettenniemi

Jukolan viestin äärellä: ajatuksia urheiluhistorian kirjoittamisesta (ref.)

Tarinatohtorin pitkä varjo

Urheilutoimittaja ja filosofian tohtori Martti Jukola (1900–52) on paikansa ansainnut suomalaisen urheilukirjallisuuden pantheonissa. Jukolan tuotanto kattaa kolme vuosikymmentä ja vielä hieman sen yli; hän aloitti Uuden Auran avustajana 1918 ja viimeisteli *Suuren olympiakirjan* käsikirjoituksen juuri ennen kuolemaansa 1952.

Paneudun artikkelissani Jukolan vaikutusvaltaisten tekstien ja urheiluhistorian tutkimuksen väliseen suhteeseen. Jukolahan ei varsinaisesti ollut tutkija, vaikka hän kasapäin historiatekstiä tuottikin. Hän oli kronikoitsija, tapahtumahistorian tallentaja ja kiihkeiden tunnelmien loih-tija. Se on lähtökohta, ja siitä ponnistaen pohdin, mistä oikeastaan puhumme, kun puhumme urheilullisen menneisyyden ymmärtämisestä? Ovatko (esimerkiksi) Jukolan tekstit kelpo lähteitä, joita hyödyntämällä hankimme täsmällisen kuvan historiasta?

Kysymykseni eivät ole rapisevan tuoreita, kuten jokainen historianharrastaja havainnee. Esa Sironen kiinnitti jo 1990-luvun alussa huomiota urheilupuheen tuttuun uomaan, jossa urotekoja selitetään kansanluonteen avulla. ”Juuri tällaiset tarinat ovat kertoneet meistä urheilukansaa”, hän kirjoitti tuolloin. ”Urheilun kansanluonne on tarinoiden puhumaa.”¹ Huomautus hätkähdyttää edelleen, sillä siitähän sopii tehdä radikaaleja päätelmiä sen suhteen, missä määrin kieli muokkaa käsityksiämme todellisuudesta – niin tämän hetken kuin eilisen todellisuudesta. Joitakin siirtoja Sironen osoittamaan suuntaan on Suomessa suoritettu, kuten tuonnempana totean, ja ulkomaisessa keskustelussa urheiluhistorian olemus on ollut työn alla erityisesti 2000-luvulla. Ajattelen Douglas Boothin nidettä *The Field* sekä antologiaa *Deconstructing Sport History*, joiden sanomasta nyt ammennan.²

Inspiraation käsillä olevaan kirjoitukseen sain liikuntahistorian dosentti Kalervo Ilmaselta, mutta kiitollisuudenvelassa en silti taida olla, koska sysäys oli laadultaan tahaton. Ilmasen lähdeviitteillä varustettu teksti urheilun ”hulluudesta” ilmestyi 2008, ja siinä Jukolan tuotantoa yhä käytetään vakavasti otettavana historian tutkimuksen lähteenä. Artikkelini avausjakso alkaa siten Jukolasta ja Ilmasesta, ja etence mietteisiin lähteiden luonteesta ja lähdeviitteiden funktiosta urheiluhistoriallisessa tekstissä.

Toisessa alaluvussa laajennan keskustelua niin sanotun kielellisen käänteiden ehdoilla. Esa Sirosesta poimimani sitaatti oikeastaan jo tiivistä sen virtauksen keskeisimmän opetuksen. Historiantutkimus ei lopulta ehkä poikkeakaan Jukolan tapaisten kronikoitsijoiden urheiluproosasta: molemmilla tahoilla tuotetaan ”tarinoita” – tai hienommin sanoen tulkintoja – lähteiksi valikoituneesta tekstimassasta. Kyse on vain siitä, tiedostaako kirjoittaja tulkintojensa subjektiivisuuden ja kielensä rajat menneisyyden rekonstruktiossa. Viimein ehdotan konkreettisia toimenpiteitä eli uudehkoja tutkimussuuntia kotimaisen urheiluhistorian saatamiseksi ikään kuin ajan tasalle.³

Mitä Antwerpenissa todella tapahtui?

Martti Jukolan selostus Belgian ja Tshekkoslovakian välisestä jalkapallo-ottelusta on ”paljon puhuva”, kirjoitti Kalervo Ilmanen amatööriaatteen paneutuneessa artikkelissaan 2005. Kyseiset Keski-Euroopan maat ottivat yhteen olympiafinaalissa 1920, ja sitä konfliktia Ilmanen kuvaili Jukolan *Suureen olympiakirjaan* nojaten. Eläytyvässä selostuksessa voimakkaasti ladatut termit törmäilivät toisiinsa. ”Olympialaisissa kisoissa voitto oli tullut kaiken muun ylittäväksi tavoitteeksi”, Ilmanen päätteli, sillä Antwerpenin finaalissa ”ei ollut tietoaakaan amatööriurheilun ja reilun pelin kasvatusihanteista”.⁴

Liikuntatieteilijän artikkeli ilmestyi Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirjassa, josta laadin arvostelun alan lehteen. Yhdyin tutkijan käsitykseen siitä, että amatöörisäännöt pohjimmiltaan edustivat urheilijoiden holhoamista, toisin sanoen vallankäyttöä. Samalla huomioin olympialaisen jalkapallopelin kiehtovan kuvauksen, tai tarkemmin muotoiltuna sen representaation ensin Jukolan ja sitten Ilmanen toimesta:

Missä oli ylioppilas Jukola kesällä 1920? Kotikaupungissaan Turussa, ja kun hän yli kolmekymmentä vuotta myöhemmin ryhtyi loihtimaan Belgiassa tapahtuneen ottelun potkaisuja paperille, käytössä arvatenkin oli muiden urheilutoimittajien vauhdikkaita selostuksia, joita hän sitten adjektiiveista tinkimättä jalosti [...].⁵

Kolme vuotta amatööriartikkelinsa jälkeen Ilmanen julkaisi urheiluhulluutta käsittelevän tekstin. Sen kirjoituksen mukaan Belgian ja Tshekkoslovakian finaalipeli on modernin olympiahistorian ”[e]hkä räikein kansallinen yhteenotto”. Taistoa ”paikan päällä” kesällä 1920 seurannut Martti Jukola ”tuohtui” yleisönkin villinneestä väkivallasta, Ilmanen oletti. Kisojen myöntäminen Belgialle olisi Jukolan mielestä ollut virheellinen valinta.

Ilmanen uudemmassakin artikkelissa esiintyy värikkäitä ilmauksia, kuten ”huitovat hullut”, ”uskomattoman väkivaltainen”, ”katutaistelu” ja

”häikäilemätön peli”. Ne ovat johdettavissa Jukolan juttuun eli 1950-luvun olympiakronikkaan, joskin sananvalintojen lähempi tarkastelu paljastaa tiettyjä variaatioita Jukolan terminologiaan nähden. Toimittajan fikcionalisoitu teksti muokkautui siten tutkijan käsissä entistä fiktionalisoidumpaan suuntaan.⁶

Juuri tässä kohdassa muistutan, että Ilmanen on tehnyt pätevää tutkimusta liikuntahallinnon parissa. Mutta nyt on puhe tähtitoimittaja Jukolan perinnöstä, ja siksi lienee lupa ihmetellä, miksi 2000-luvun tutkimustekstissä yhä suhtaudutaan journalistisiin lukupaketteihin todellisuuden tarkkoina heijastuksina.

Ilmasen omasta historianharrastuksesta sopii mainita 2006 ilmestynyt vesiliikuntamonografia, luotettava tutkimus uimaopetuksen ja hengenpelastuksen kotimaisesta historiasta – mutta myös sen bibliografiasta löytyy *Suuri olympiakirja*. Kun Ilmanen viittaa vuoden 1896 kansainvälisiin olympiakilpailuihin, hän huomauttaa – Jukolaan sitoutuen – uintiurheilujen ensimmäisten palkintojen eli ”kultamitalien” menneen Unkariin.⁷ Kaikkien olympiatrivian ystävien luulisi kuitenkin tietävän, että niiden kisojen voittajille ojennettiin hopeiset mitalit.

Palkintoesineiden väri on toki pelkkä detajli. Tutkimuksellisen tekstin yhteydessä on silti jälleen kysyttävä, minkä vuoksi maaliintulojärjestyksen kaltaisia olympiaepisodeja poimitaan toisen käden tarinoista, kun kerran kaikki viralliset raportit ovat luettavissa tietokoneen ruudulta.⁸ Pari näpäytystä hiirellä ei sitä paitsi vie tutkijan aikaa niin paljon kuin Jukolan teosten tilaaminen kirjastojen syövereistä.

Mitä nuoren Martin kesänviettoon 1920 tulee, sen yksityiskohdan tarkistin kolmen urheilutoimittajan Jukola-elämäkerrasta. ”Kesäksi hän palasi [Helsingistä] kotiinsa Turkuun Humalistonkatu 4:ään”, kirjoitti Antti O. Arponen, ja siihen mainintaan on kai uskomisen, kunnes toisin todistetaan.⁹ Kalervo Ilmanen sattumoisin laati laajan arvostelun kyseisestä elämäkerrasta, joka ”tempaa lukijan mukaansa”, kuten hän luonnehti Arposen ja kumppaneiden tekstiä. Juuri Jukolan kynästä ovat peräisin ”suomalaisen urheilukirjallisuuden ja selostusperinteen kirkkaimmat helmet, jotka elävät yhä”. Ilmanen jatkoi:

Teoksen yhtenä puutteena on kuitenkin pidettävä toimittajien ”perisyntiä” eli lähdeviitteiden merkitsemättä jättämistä. Vaikkei

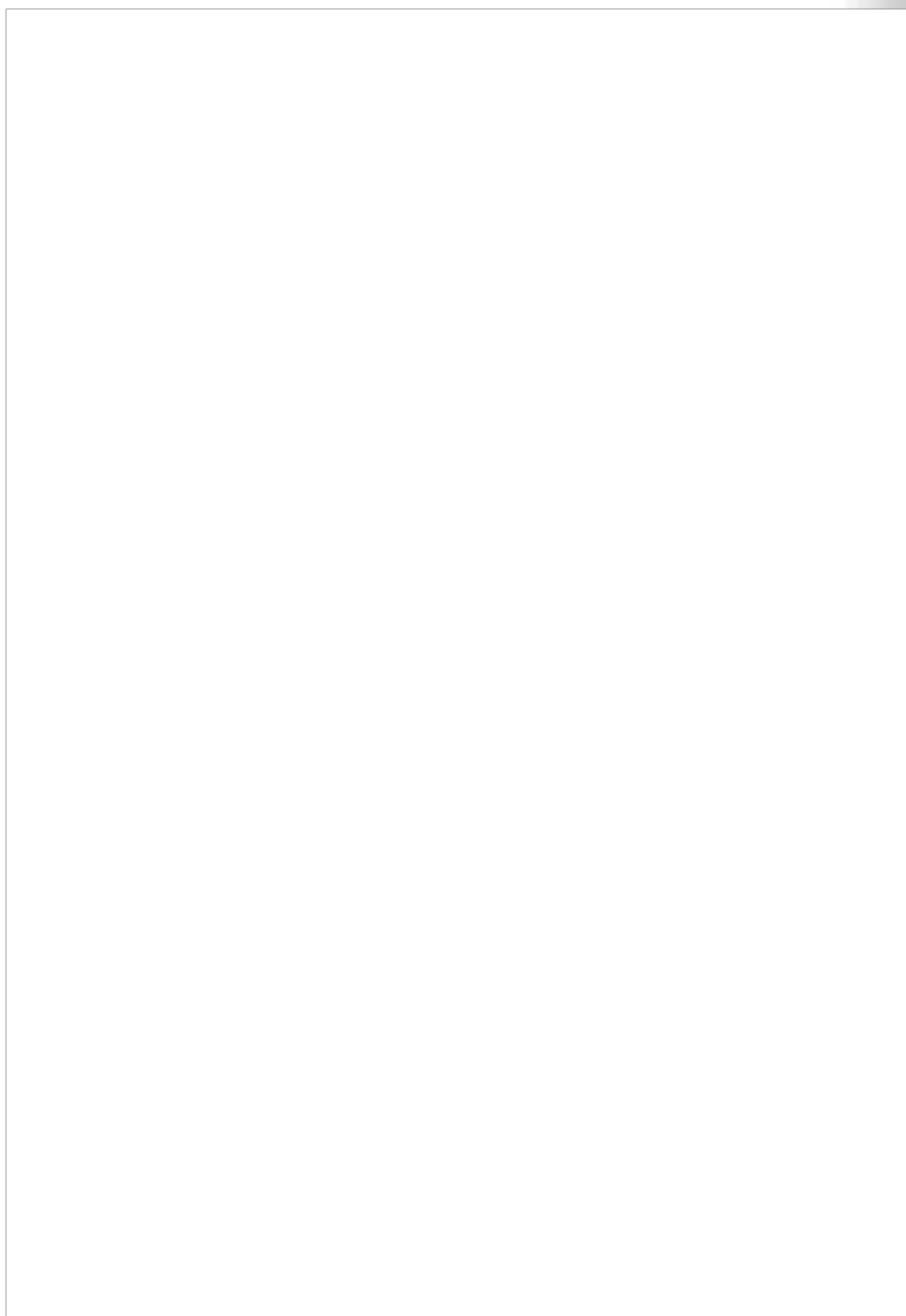
utkimukseen pyritäkään, niin kyllä suomalaisessa vakavasti otettavassa urheilukirjallisuudessa olisi hyvä päästä siihen, että ainakin tekstiin otetut suorat lainaukset tarkoin lähdeviittein varmistettaisiin. Tällä pienellä toimella helpotettaisiin melkoisesti tutkijoiden työtä. Samalla kirjan luotettavuusarvo nousisi.¹⁰

Leena Laine oli vedonnut jo 1970-luvulla liikuntahistorian kirjoittajiin, jotta nämä varustaisivat tekstinsä lähdeviitteillä. Toive ei ole toteutunut – oikeastaan päinvastoin, sillä esimerkiksi Suomen Urheiluliiton muhkean ja Vuoden urheilukirjana palkitun 100-vuotishistoriikin saatesanoissa lähdeviitteet tuomitaan turhana keikarointina.¹¹ Sen teoksen tekijät kaikesti ajattelivat, että arvostelukykyinen lukija luottaa kokeneiden toimittajien käsialaan, ja tutkijoiden tarpeista ei pidäkään välittää.

Tässä kysymyksessä kallistuisin mieluummin SUL:n historiikin kuin Laineen ja Ilmasen kannalle. Journalistisessa historiankirjoituksessa – jota valtaosa seurakronikoista edustaa – lähdeviitteiden viljely antaisi harhauttavan vaikutelman tekstin lajityypistä. Asiaa ei liene lähemmin selvitetty, mutta uumoilisin useimpien maallikkolukijoiden suhtautuvan lähdeviitteisiin kirjan ”luotettavuusarvon” eli tutkimuksellisen statuksen sinettinä. Jos tämä tai tuo toteamus lähdeviitteellä dokumentoidaan, silloin se on niin ja aamen.

Toivottavaa tietenkin olisi, että sekä harrastelija- että ammattihistorioitsijat perustelisivat uutuusarvoa omaavat tai muuten vain hätkähdyttävät väitteensä. Perinteiset nootit eivät ole tällöin ainoa ratkaisu: dokumentointi voi tapahtua kevyesti leipätekstin sisällä tai vaikka loppusanoissa. Lähdeviitteet eivät siten tee mistä tahansa tekstistä tutkimusta, ja vastaavasti teksti voi olla tutkimuksellista ilman yhtään lähdeviitettä. Jälkimmäistä seikkaa kannattaa erikseen korostaa. Melko tuoreena esimerkkinä mainitsen John Balen kirjan 1950-luvun mestarijuoksija Roger Bannisterista, josta nootit tyystin puuttuvat, mutta jonka julkaisi johtava akateeminen kustantaja, ja joka on kaikin puolin pätevä pienoismonografia neljän minuutin mailin taustoista.¹²

Jukolan suhteen voidaan spekuloida silläkin mahdollisuudella, että hänen elämäkertansa todella olisi koristeltu lähdeviittein. Silloin olisi Arposen huomautus siitä, että nuori Jukola vietti olympiakesän 1920

Matti Jukolan *Albo Albo*-kirjan vuodelta 1924 kuvitti Arvo Tigerstedt eli Tiikeri.

kotikulmillaan Turussa, dokumentoitu tämän julkaisemilla turkulaisotrelujen selostuksilla (olettaen, että hän sellaisia niinä kuukausina senttasi). Mutta olisiko Ilmanen siinäkin tapauksessa uskonut Jukolan pysyneelle Suomessa? Nythän kävi niin, että hän otaksui Jukolan lähteneen juttumatkalle Anwerpeniin, vaikka hänen kehumansa elämäkerta todisti toisin.

Entä sitten, jos 1950-luvun *Suuri olympiakirja* olisi painettu lähdeviitteiden kera? Jukola selosti sen sivuilla vuoden 1920 pallotte-
lua intensiivisellä poljennolla ja preesensissä, mikä on kaiketi jymäyt-
tänyt monta lukijapolvea luulemaan hänen olleen ”paikan päällä”
Belgiassa. Lähdeviitteeksi Jukola olisi kenties kelpuuttanut kollegan-
sa Eero Viitaseen artikkelin, joka oli ilmestynyt aikalaiskronikassa, ja
Viitanenhan saattoi olla Antwerpenin pelin silminnäkijä.¹³

Toinen asia on se, mistä aineksista Viitanen sommitteli puheena
olevan jalkapallofinaalin selostuksensa. Taiteellisia vapauksia osattiin
ottaa journalistien toimesta jo tuolloin – tai ehkä erityisesti juuri tuol-
loin. Lainaan Jukola-elämäkertaa päähenkilön nuoruusvuosien osalta:
”Jalkapallo-otteluihin kiireiset reportterit ehtivät usein paikalle vasta
kymmenen minuuttia ennen loppuvihellystä, joten lehdessä ollut ottelu-
raportti ei aina vastannut pelitapahtumia.”¹⁴

Tekstit, tulkinnat ja toiston voima

Vastasiko Viitaseen, Jukolan tai Ilmasen versio jalkapallon olympiafinaa-
lista varsinaisia pelitapahtumia? Alustavakin vastaus taitaisi edellyttää
liikkuvaa kuvamateriaalia mainitusta ottelusta. Mutta relevantti kysymys
kuuluukin näin: muokkaako Viitaseen, Jukolan tai Ilmasen versio mui-
naisesta finaalipelistä käsityksiämme siitä, mitä Antwerpenin stadionilla
sattui ja tapahtui?

Tarkennettuun kysymykseen on vastattava vailla varauksia: kyllä,
tutkijoiden ja toimittajien historiatekstit ohjaavat perustavaa laatua ole-
valla tavalla ymmärrystämme siitä, miten esimerkiksi Belgiassa kesällä
1920 palloa (tai kanssapelaajia) potkittiin.

Kuviossahan ei sinänsä ole mitään kummastelemista, sillä perinteen katsantokannan mukaan historioitsijan täytyy keskittyä tosiasioihin ja tuottaa niiden varassa objektiivista tietoa menneisyydestä. Niin näiivi näkemys tutkimuksen luonteesta on tunnetusti ja toistuvasti kyseenalaistettu viimeisinä vuosikymmeninä. Historioitsijat eivät voi välttyä tekemästä ”jatkuvasti arvioita ja valintoja sen suhteen, mitä lähteitä hyväksytään tai ei hyväksytä”. Huomio tulee Douglas Boothilta, joka vaatii urheiluhistorian tutkijoilta avointa refleksiivisyyttä, sen myöntämistä, että mikä tahansa tulkinta pitää sisällään useamman kuin yhden totuuden.¹⁵

Booth on myös protestoinut lähde-terminologiaa vastaan. Puhe ”lähteistä” on harhauttavaa, sillä niin sanottu primäärilähdekkin on menneisyyden moniselitteinen jäännös. Tutkija ei voi ammentaa neutraalisesta ja ihmiskäden ulottumattomissa pulpuilleesta lähteestä. Jeffrey Hill on samassa hengessä ehdottanut ”lähteen” korvaamista termillä ”teksti”. Kaikki menneisyyteen viittaavat jäänteet ovat ”tarinankerronnan aspekteja”, joskin jotkut niistä ovat ”fiktiivisempiä kuin muut”. Sanomalehtiraportit ovat niin ikään fragmentaarisia tekstejä eli valikoidun kerronnan tuloksia, Hill tarkensi artikkelissaan, jossa paneudutaan juuri lehti uutisten tarjoamaan ”anekdoottiseen” todistusaineistoon.¹⁶

Hillin havainnon kohdallisuudesta tulikin vakuuttuneeksi takavuosien kiekonheittokilpailun tulosnumeroita selvitellessäni. Mainitulta periodilta (1900-luvun alkuvuosilta) on käytettävissä tilastokirja, jonka informaatio perustuu sanomalehtiin eli aikalaislähteisiin, mutta tilastoteoksen tiedot osoittautuivat monilta osin yhtä oikullisiksi kuin sanomalehtien sisältämä informaatio. Sitten löysin mahdollisimman autenttisen alkuperäislähteen, käsin täytetyn tulosliuskan, jonka täytyi olla kyseisen kilpailun silminnäkijän laatima dokumentti. Ilahtu, painatin aikalaismuistiinpanot kirjaan, ja ilmoitin luottavani niiden todistusvoimaan – vain huomatakseni teoksen ilmestymisen jälkeen, että käsintehty merkinnät olivat nekin ristiriitaiset.

Kiitettävän runsaasta ”lähdemateriaalista” huolimatta suomalaisittain poikkeuksellisen kiinnostavan kisan voittajan nimi tuloksineen jäänee pysyvästi auki.¹⁷

Kun kerran historioitsijalla on raikkaan lähteen asemesta edessään muiden jo tuhrimia tekstejä, mikään ei periaatteessa estä hyödyntä-

mästä aikalaisraporttien rinnalla esimerkiksi Martti Jukolan tuotantoa (tai vertailemasta Jukolan aikalaisjuttuja hänen kronikoihinsa). Kuten Douglas Booth tähdentää, fiktiivinen teksti voi olla eräs keino, jonka avulla menneisyyttä pyritään ymmärtämään. Sepitteellinen urheiluhistoria saattaa valottaa historiasta sellaisia piirteitä, jotka muutoin jäisivät vähälle huomiolle tai kokonaan noteeraamatta. Tulkitsemme historiaa ”mediavälitteisten narratiivien” kautta, täydentää Michael Oriard, oikeellisesti nimetyn *Reading Football* -tutkimuksen tekijä. Ilman tiedotusvälineiden loihtimaa ”ajatusten, uskomusten ja merkitysten verkostoa” mielipiteemme menneisyydestä olisivat varsin ohuita.¹⁸

Samansuuntaisia löytöjä on tehty kotimaisessakin tutkimuksessa. Hannu Itkosen ja Seppo Knuuttilan mukaan ”sepitteelliset kertomukset heijastavat, tuottavat ja ovat todellisuutta”. Nämä tutkijat tarkastelivat 1990-luvun artikkelissaan Paavo Nurmeen liitettyjä merkityksiä, sitä tarinoiden vyyhtiä, josta kansallissankariksi kutsutun juoksija-liikemiehen julkisuuskuva koostuu. Heidän mielestään ”yhtä ainoata täydellisen oikeata todellisuuden kuvaamistapaa” ei ole vielä keksitty. Tutkija kohtaa toisinaan kysymyksiä, jotka ”suorastaan vaativat monitahoisia ja ristiriitaisiakin aineksia” tullakseen ymmärrettäviksi – aineksia, jotka voivat historiatieteen perinteisen käsityksen kannalta vaikuttaa epäilyttäviltä.

Martti Jukola oli Nurmi-myytin keskeisiä pönkittäjiä. Edeltävien merkintöjen perusteella ei liene yllätys, että Itkonen ja Knuuttila eivät pidä ”aidon” tai ”todellisen” Paavo Nurmen jäljittämistä mielekkäänä hankkeena. Heidän nähdäkseen olisi kiinnostavaa katsoa, ”millaisia ennätyksurheilijan ominaisuuksia on kuvattu suomalaisuutena ja miten kansalaisten ja kansakunnan identiteetti on eri aikoina kytketty toisiinsa”. Kun Juhani Lukka laati tutkielman (edelleen 1990-luvulla) taannoisesta Nurmi-kirjoittelusta, myös hän päätteli, että juoksijan merkityksen loi media. Samalla hän tuli kommentoineeksi Jukolan kirjallista tuotantoa. ”Kepeällä ja lentävällä tyyllillä Jukola rakensi kirjavasta lähdemateriaalista sujuvan kokonaisuuden”, Lukka lausahti nimenomaan *Suuren olympiakirjan* suhteen. Se on ”todellakin tyypiesimerkki suomalaisesta urheilukirjallisuudesta, jossa tasavertaisena lähteenä voidaan käyttää faktoja, huhuja ja runsaita lainauksia erilaisista lehdistä”.¹⁹

Jukolan kunniaksi on sanottava, että hän ei ikinä uskotellut olevansa historian tutkija. *Suurta olympiakirjaa* ”ei ole tehty historiaksi eikä haku-

teokseksi”, hän painotti sen niteen alkulehdillä. ”Se on tarkoitettu lukemista varten [...]”²⁰ Suorasukainen varoitus ei ole suinkaan hillinnyt Jukolan tulkitsijoita, ja koska repositelemaani perinnettä olisi hyödyntä yrittää mitenkään suitsia, tyydyn parilla lisäesimerkillä osoittamaan Jukolan viestin jatkuvuuden uudella vuosituhannella. Tavoitteena ei muuten vielääkään ole ilkamoida Jukolan viestinviejien kustannuksella. Pyrin vain kerimään auki sitä ajattelua, jonka tuloksena tekstin ja todellisuuden välinen ero hämärtyy ja sepite kohoaa ”ainoaksi täydellisen oikeaksi” tavaksi hahmottaa menneisyys.

Suomen Urheiluliiton 100-vuotisjuhlakirjan alkusanojen mukaan kaikki sen teoksen ”tiedot perustuvat indeksoitavissa oleviin lähteisiin”. Dokumentointi ymmärretään nyt väljästi, sillä ”lähteeksi” kelpaa mikä tahansa teksti huhupuheista arkistopapereihin ja edeltävän toimittajapolven kronikoihin. Niinpä Kalle Virtapohja vakuuttaa, että ”Suomi löysi oman identiteettinsä” autonomian ajan urheilukentillä.²¹ Kansallinen identiteetti olisi toisin sanoen ollut haussa urheilijoiden varhaisiin urotekoihin saakka, tai kenties 1930-luvulle asti, jolloin Jukola kyseisen tulkinnan kyhäsi. Virtapohjan auktoriteettina todella on Jukola, kuten oli ollut jo hänen väitöskirjassaan, jonka mukaan 1920-luvulla ”tapah tui suuri muutos suomalaisen urheilun luonteessa”. Kun vuoden 1920 olympiakoitos Antwerpenissa oli ”vapautemme yleismaailmallinen vihkiäistilaisuus”, kesään 1932 mennessä olympialaiskisat tarjosivat mahdollisuuden turvata ”urheilukasvatuksen tulevaisuus maassamme”.²²

Sellainen oli toimittajan ja tutkijan visio, ja siihen ei-refleksiivisen historiankirjoituksen traditioon solahtavat Kalervo Ilmasen Jukola-tulkinnat. Sen sijaan, että tiedemies olisi katsonut ”urheilun luonteen” olleen sitä, mitä se oli aina ennenkin ollut, hän teki ensin (2005) Jukolan tekstin varassa päätelmiä olympiaurheilun moraalista, eli sen puutteesta. Saman fiktionalisoidun selostuksen nojalla hän tulkitsi urheilun ”harmittoman hulluuden” (2008) rapautuvan määrättyssä vaiheessa tuhoavaksi hulluudeksi. ”Hetimiten kun urheiluun tulevat mukaan ulkopuoliset toimijat, kuten valtiovalta, media ja markkinat, tilanne muuttuu”, Ilmanen kirjoitti.²³

Sehän on maineikas muotoilu niin sanotun totalisaatioteorian ansiosta. Kalevi Heinilän lanseeraamassa näkemyksessä kilpaurheilu oli alun perin viatonta kisailua, joka sitten jostain kaukaisuudesta saapuneiden

syöpäläisten vuoksi turmeltui. Toisessa yhteydessä Ilmanen on viitanut kansainvälisen olympiaurheilun ”alkuperäisiin ihanteisiin” ja niiden ikävään ”murenemiseen”.²⁴ Tällainen terminologia perustuu ajatukseen siitä, että muinaisaikojen puhetavat olisivat kuvanneet vallinnutta todellisuutta, ja että niitä seuranneet sanankäänteet vastaavasti paljastaisivat surkastumisen prosessin.

Toisaalta ei täydy olla urheilusta työkseen kirjoittava toimittaja tai tutkija sitoutuakseen Jukolan ja kumppaneiden levittämään historiantajuun. Oheinen lainaus tulee Mikko Lehtoselta, ansioituneelta mediatutkijalta, joka 2000-luvun tekstissään otti pohtiakseen kansallismielisyyden ilmauksia urheilun alalla.

Viime vuosikymmeninä kansalliset seremoniat ovat popularisoituneet ja ainakin osin myös karnevalisoituneet. Paavo Nurmen ylevän askelluksen seuraaminen juhlanan hurmoksen vallassa on saanut antaa tilaa jääkiekkomaajoukkueen kannattamiselle syn-teettiset sinivalkoperuukit päässä, Suomen liput poskilla ja nakit silmillä. [...] Kansallistunne on yhä läsnä, mutta sekoittuneena ruumiilliseen mielihyvään ja markkinahumuun.²⁵

Lehtonen ei raskauta väitteitään yhdelläkään viitteellä. Niin hänen ei tarvitse tehdä, koska mielikuva Paavo Nurmen vuosien ”kansallisesta seremoniasta”, ”juhlavasta hurmoksesta” ja ”ylevästä askelluksesta” on sinnikkään toistamisen tuloksena muuttunut todellisuudeksi, jota lukijat eivät enää odota vahvistettavan viittauksilla Jukolan tuotantoon. ”Juuri taukoamaton *toisto* saa aikaan tunteen jatkuvuudesta ja yhdenmukaisuudesta”, Lehtonen huomautti samassa artikkelissaan. (Silloin hän haaskeli kansallisen identiteetin olemusta.)²⁶ Ajatus on arvokas, Esa Siroselta jo tuttu, ja sehän soveltuu myös Lehtosen jäljentämiin urheiluhistorian representaatioihin. Ensin on kiehtova tarina, ja kun se on levinnyt kyllin laajalle, tarinasta tulee todellisuuden aspekti, joka pysyvästi värjää käsitämyksiämme menneisyydestä.

Kieltä kaivellen, sanoja sormeillen

Toistan keskeisen teesini: Martti Jukolaa ei sovi unohtaa. Jukolan tuotanto kaipaa ja vaatii kriittisiä tutkimuksellisia interventioita. Jos ja kun näkemys ”tarinoiden puhumasta” (Sironen) kansanluonteesta pitää paikkansa, ja mikäli samalla vauhdilla hyväksymme havainnon menneisyydestä ”merkitysten verkostona” (Oriard), silloin on syytä yhä uudelleen palata tarinankerronnan mestareihin ja paloitella heidän konstruoimiaan merkityksiä.

Ensimmäinen ja elementaarinen vaihe on se, että Jukolan ja hänen kollegojensa teksteihin ei enää suhtauduta todellisuuden kirkkaina kuvajaisina. Tutkijakin saa huoletta tarttua fiktion ja fiktionaloituihin tekstimassaan, mutta analyyttinen ote säilyttäen ja tarinoiden tulkinanvaraisuus tunnustaen. Aikalaistekstit ja takautuvasti laaditut tutkielmat eivät tältä osin poikkea toisistaan. Tulkinat on toki lupa alistaa todellisuustestille, eli tarvittaessa tutkija voi yrittää yksittäisten väitteiden horjuttamista.

Tällöin voidaan puhua Douglas Boothin terminologian mukaisesti ”myyntyttämisestä”, jonka tunnetuin esimerkki 2000-luvun kotimaisessa tutkimuksessa on Ossi Viidan elämäkerrallinen monografia Hannes Kolehmaisesta. Viitahan katsoi, että käsitys Suomen juoksemisesta 1910-luvun ”maailmankartalle” on suomalaisen urheiluväen itselleen sepittämä uskomustarina.²⁷

Ohimennen myyttien kumoamisen hanketta on edistänyt Seppo Hentiläkin artikkelissaan, jossa hän muisteli pikkupoikana lukemaansa tarinaa. Siinä tekstissä – Jukolan jutussa – oli paljastettu Hannes Kolehmaisesta ranskalaisen kiistakumppanin, maailmansodassa menehtyneen Jean Bouinin viimeiset sanat (”Eläköön Ranska! Kostakaa puolestani!”). Sitten, iän ja ymmärryksen karttuessa, Hentilä oli ryhtynyt epäilemään, että ”koko juttu on suomalaisten keksimä”. – Jukolaksi tulisi kuulla kuolinhuudon Ruotsin kautta.²⁸

Toisessa vaiheessa Jukolan tekstit mielletään tarinoiksi, joita ne siis ovat, ja niitä tutkitaan kuin mitä tahansa sanataideteoksia. Se olisi kulttuurisen eli kielellisen käänteen mukainen valinta, ja siltä toimenpiteeltä ei tulisi säästää muidenkaan historiankirjoittajien tekstejä.

Otan olympiahenkisen esimerkin vuodelta 2007. Silloin ilmestyi toisaalta Kenth Sjöblomin artikkeli teoksessa *Sadan vuoden olympiadi* ja toisaalta oma monografiani *Pohjolan belleenit*. Ajallinen rajausta oli kirjoittajilla suurin piirtein sama: kumpikin tutkija kartoitti suomalaisen urheilun taivalta kansainvälisen olympiajärjestön helmoihin. Tekstien lähempi analyysi jääköön arvostelijalle, joka ei ole tehtävään jäävi. Totean vain, että kielellisen käänteiden sanastoa seuraten toinen historioitsija rakensi tarinalleen romanttisen, toinen taas traagisen juonen. Mikään aineisto ei omatoimisesti järjestäydy narratiiviksi. Sen tekee tutkija, ja lopputulokseen vaikuttavien tekijöiden joukosta korostettakoon ”ideologista perspektiiviä”.²⁹

Jukolan tapauksessa juonellistaminen tuottaa arvatenkin romantiisia tarinoita. Siksi olisi viimein katsastettava, millaiset ”suostuttelukeinot ovat käytössä, kun ihmisen loikkaaminen viiden metrin korkeuteen nähdään superlatiiveja edellyttäväksi tempuksi”, kuten toisaalla olen ehdottanut.³⁰ Tai mitkä ovat ne kielelliset valinnat, joiden ansiosta varttuneen Jukolan työpöytätekstiä voidaan lukea silminnäkijän selostuksena vuosikymmenten takaisesta pallopelistä.

Alustavasti nostaisin esille aikamuodon harkitun varioinnin, mikä on todettavissa 1930-luvun *Huippu-urheilun historiastakin*. Sen sivuilla Jukola kertoo Hannes Kolehmainen ja Jean Bouinin yhteenotosta kesällä 1912 Tukholmassa. (Myös sinä suvena Martti-poika viihtyi Turussa.) Kilpailu taustoitetaan menneessä aikamuodossa, mutta ”[l]aukauksen pamahtaessa” Jukola vaihtaa välittömästi – ja verrattoman draamatisesti – preesensiin. Samojen vuosien lehtijutussa hän yllytti muitakin historiankirjoittajia turvautumaan ”kuvausvoimaan”, nimittäin ”intuitiiviseen näkemykseen hetkellisestä, vauhdikkaasta ja jännittävästä tapahtumasta”.³¹

Jukola ei peitellety sitä seikkaa, että hänen tuotantonsa on sanataidetta, luovaa proosaa, joten mikä vielä viivyttää tutkijoita ottamasta käyttöön asianmukaisia työkaluja? Haasteita ei puutu; mutta polunavaajakin on paikallistettavissa. Kielitieteilijät ovat jo tarttuneet suomalaisiin urheiluteksteihin tavalla, jonka ei soisi jättävän historioitsijoitakaan kylmäksi.

Anne Mäntynen ja Susanna Shore ovat tutkineet Mika Myllylän niin sanottua testamenttia, joka tuotiin julkisuuteen keväällä 2001.

Tiedenäiset lähestyivät hiihtäjän kirjoitelmaa tekstilajitutumuksen kautta. Tuliko Myllylä todella laatineeksi testamentin, vai esimerkiksi kirjeen tai perinteisen tiedotteen? Tällainen kysymyksenasettelu soveltuisi luontevasti Jukolan tuotantoon, josta taannoin esitettiin, että sen tieteellinen taso on välillä ”varsin korkeata”.³² Epäilemättä tutkimuksellisiakin piirteitä voidaan tämän tohtorin tietyistä tekstisegmenteistä erottaa, mutta niitäkin useammin kronikan, pamfletin ja sepitteen sävyjä.

Ville Virsu on puolestaan tarkastellut dopingaiheen retorista rakentamista urheilukirjoittelussa. Hän keksi kysyä, ”minkälainen ongelma dopingista julkisessa keskustelussa tuotetaan ja millä keinoin”. Tutkimusasetelman täsmällinen kuvaus kuului näin: ”Konstruktionistisesta näkökulmasta kaikki tieto palautuu tulkintaan ja merkityksenantoon, mutta se objektivoidaan erilaisin dialogisin ja yhteiskunnallisin käytännöin ja se näyttäytyy siten inhimillisestä merkityksenannosta riippumattomana.”³³

Kielitieteilijä halusi ymmärtääkseni sanoa, että tiettyjen lääkeaineiden kieltäminen ”palautuu tulkintaan”, määrättyjen tahojen suorittamaan subjektiiviseen luokitteluun, joka synnyttää käsitteen ”doping”. Mikäli tämä operaatio jää jostain syystä tunnistamatta, silloin on vaarana, että urheiluhistoriastakin lausutut ajatukset omaksutaan ”inhimillisestä merkityksenannosta” vapaiksi menneisyyden kuviksi.

Historiankirjoituksessa tapahtuvan merkityksenannon purkamisen voi rajoittaa vaikka yhteen ainoaan jalkapallopeleihin. Ville Virsun tehtävänasettelusta tarvitsee vaihtaa vain jokunen sana, jotta päästään pureutumaan vuoden 1920 olympiafinaalin representaatioihin: ”Miten [urheilun] vahingollisuus perustellaan ja millainen ongelma [väkivallasta] tai [väkivalta]tapauksista julkisessa keskustelussa konstruoidaan?”³⁴ Virsun tekstin otsikkoa ei sitäkään täydy manipuloida kuin pari piirua ja työnimi suurhankkeelle on valmis: ”Suomalaisen urheilun retoriikkaa – tapaus Jukola”.

Lähdeviitteet

1. Sironen, Esa 1992. "Urheilukansaa", teoksessa Pekka Mäkelä (toim.), *Kilpakenttien sankarit 1*. Helsinki: Tammi, 13.
2. Booth, Douglas 2005. *The Field: Truth and Fiction in Sport History*. London: Routledge; Phillips, Murray (toim.) 2006. *Deconstructing Sport History: A Postmodern Analysis*. Albany: State University of New York Press. Ks. myös Osmond, Gary – Phillips, Murray 2010. "Sources", teoksessa S. W. Pope ja John Nauright (toim.), *Routledge Companion to Sports History*. London: Routledge.
3. Suurella maailmassa ja urheiluhistorian ulkopuolella kielellisen käänteeseen relevanttius on toki toistuvasti kiistetty. Ks. esim. Peltonen, Matti 2007. "New cultural history ja kielellisen käänteeseen ehtyminen", *Historiallinen Aikakauskirja* nro 3. Ks. myös *Tieteessä tapahtuu* 8/2009, 64–65.
4. Ilmanen, Kalervo 2005. "Amatööriys urheilun arvoperustana", teoksessa Pekka Kauppinen ja Arto Nevala (toim.), *Läksunan monet kasvot. Kirjoituksia ihanteista, kilpailemisesta ja urheilun ihitteistä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 163–164.
5. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2005, 370.
6. Ilmanen, Kalervo 2008, "Urheiluhulluus historiallis-yhteiskunnallisesta näkökulmasta", *Tieteessä tapahtuu* nro 7, 11. Vrt. Jukola, Martti 1952, *Suuri olympiakirja*. Porvoo: WSOY, 84–85. Fiktionalisoidun tekstin määritelmästä, ks. Vettenniemi, Erkki 2006a, "Hiihtäjän nahoissa. Mauno Saaren *Manja-Liisa* fiktionalisoituna elämäkertana", *Kulttuuritutkimus* nro 2, 24–26. – "Yksityisten tilanteiden kuvaamiseen eläydytään [Jukolalla] voimakkaasti ja siinä mielessä tuloksekkaasti, että lukijakin helposti eläytyy, kokee uudelleen loistokkaat hetket." Wuolio, Eija-Leena 1970, *Suomen liikesportin historia*. Helsinki: LTS, 49.
7. "Kreikkalaiset sijoittuivat hopealle", kirjoitti Jukola (ja hänen jälkeensä Ilmanen), tarkoittaen kreikkalaisuimareiden saaneen pronssit eli toiseksi arvokkaimmat palkinnot. Jukola 1952, 27; Ilmanen, Kalervo 2006, *Aina pinnalla. 50 vuotta työtä uimapaikituksen ja hengenpelastuksen hyväksi*. Helsinki: Edita, 27.
8. <www.la84foundation.org/5va/reports_frmst.htm> (luettu 31.5.2010).
9. Arponen, Antti – Hannus, Matti – Kanerva, Juha 2000. *Martti Jukola – Suomen urheilun suuri tulkki*. Helsinki: WSOY, 71.
10. *Läksunta ja tiede* 2/2001, 21.
11. Pääkkönen-Laine, Leena 1978, *Helsingin Jyry. 75 vuotta työläisurheilua*. Helsinki: Jyry, 238; Martiskainen, Seppo (toim.) 2006, *Suomi voittoon – kansa liikkumaan. Suomen yleisurheilun 100 vuotta*. Helsinki: Yleisurheilun Tukisäätiö, 5.

12. Bale, John 2004. *Roger Bannister and the Four-Minute Mile: Sports Myth and Sports History*. London: Routledge. Lähin kotimainen vastine voisi olla Antero Heikkisen hiihtotutkimus *Annettävästä amatööriksi* (1977).
13. Halme, Yrjö (toim.) 1920. *Seitsenmies olympialaiset kisat vuonna 1920 Antwerpenissa*. Helsinki: Otava, 224–226.
14. Näin kirjoitti Juha Kanerva. Arponen ym. 2000, 119.
15. Booth, Douglas 2005. "Sport Historians: What Do We Do? How Do We Do It?", teoksessa Phillips (toim.) 2006, 210–212.
16. Sama, 84; Hill, Jeffrey 2006. "Anecdotal Evidence: Sport, the Newspaper Press, and History", teoksessa Phillips (toim.) 2006, 122. Jaottelu primääri- ja sekundaarilähteisiin on siten "mielivaltainen ja keinotekoinen". Osmond – Phillips 2010, 34–35, 46–47.
17. Kysymys on lyhykäisesti ilmaistuna siitä, hävisikö Suomen palvotuin ja (tässä maassa) maailman parhaana kiekonheitäjänä pidetty urheilija Verner Järvinen kiekkokilvan 1903. Vettenniemi, Erkki 2007a, *Pohjan kalleus. Suomalaisen olympiaurheilijan synty*. Helsinki: SKS, 167–169.
18. Booth 2005, 7, 78; Oriard, Michael 2006, "A Linguistic Turn into Sport History", teoksessa Phillips (toim.) 2006, 75. Urheiluhistoriasta fiktion varassa, ks. Vettenniemi, Erkki 2005. "Puukko, pallo ja pokaali. Urheilun alkuperä Pentti Haanpäällä", teoksessa Heikki Roiko-Jokela ym. (toim.), *Taidetta ja tekstiurheilua*. Jyväskylä: Atena. Vrt. Johnes, Martin 2007. "Texts, Audiences and Postmodernism: The Novel as Source in Sport History", *Journal of Sport History* nro 1.
19. Itkonen, Hannu – Knuutila, Seppo 1997, "Hiilimurskan kylmä valtias", teoksessa Anssi Halmesvirta ja Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Se toinen Paavo Nurmi – ja turjoo jääneet*. Jyväskylä: Atena, 11, 16; Lukka, Juhani 1998. "Nurmea kutsutaan turkulaiseksi vinttikoiraksi". Näkemyksiä 1920-luvun alun suomalaisen sanomalehtikirjoittelun vaikutuksista Paavo Nurmen urheilijamyytin syntyyn", teoksessa Vesa Vares (toim.), *Urheilu ja historia*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 249, 256–258.
20. Jukola 1952, 5. Jollain suunnalla sanoma on mennyt perille: "Olympiahistorian parasta antia ovat mielestäni hauskat tarinat kilpailuista ja olympiaurheilijoista." Arponen, Antti 2007. *Urheilua, kirjoja, elämää*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 252.
21. Martiskainen (toim.) 2006, 5, 14. Ks. myös sama, 131.
22. Virtapohja, Kalle 1998. *Sankareiden salaisuudet. Journalistinen draama suomalaista urheilusankaria synnyttämässä*. Jyväskylä: Atena, 109–110.

23. Ilmanen 2008, 13.
24. Ilmanen, Kalervo 1999, "Olympialiike eksoyksissä – mihin katosivat urheilun arvot?", teoksessa Kimmo Suomi (toim.), *Vaaajan virran vuolteesta. Kirjoituksia liikunnasta ja yhteiskunnasta*. Jyväskylä: Likes, 142–143. Vrt. Vettenniemi 2007a, 15–16, 309–310. Totalisaatioteoriasta ja sen revisioinnista, ks. Vettenniemi, Erkki 2007b. "Totalisaation tarkennettu historia", *Liikunta ja tiede* nro 1.
25. Lehtonen, Mikko 2004, "Johdanto: säällöstä suhdekimppuun", teoksessa Mikko Lehtonen, Olli Löytty ja Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino, 132–133.
26. Sama, 124.
27. Viita, Ossi 2003, *Hynnylevä Hannes. Työläisurheilija Hannes Kolehmainen sankarina porvarillisessa Suomessa*. Helsinki: Otava, 148–164; Booth 2005, luku 6.
28. Hentilä, Seppo 1996, "Suomi uskoo urheiluun", teoksessa Henna Karjalainen ja Harri Westermarck (toim.), *Terve sielu terveessä ruumiissa*. Helsinki: Vapaan sivistystyön toimikunta, 51. Ruotsista ks. *Suomen Urheilulehti* 58/1933, 4. Vrt. Jukola, Martti 1935, *Huippu-urheilun historia*. Porvoo: WSOY, 182. – Ranskalaiselle lukijakunnalle Hentilä (2002, "Une affaire trop sérieuse? À propos de la signification particulière du sport pour les Finlandais". Käänt. Maurice Carrez. *Cahiers d'histoire* nro 88. <http://chrhc.revues.org/index1588.html>, luettu 31.5.2010) vahvisti uuden myytin väittämällä, että kuolinhuuto muotoiltiin Suomessa. Luotettavimman version mukaan Bouin menchtyi omien joukkojen tulitukseen vailla viimeisten sanojen mahdollisuutta. Espana, René 1999. Jean Bouin de Marseille. Marseille: Autres Temps, 104.
29. Tällöin voidaan puhua toisaalta "radikaalista" (Vettenniemi 2007a) ja toisaalta "liberaalista" (Sjöblom, Kenth 2007. "Autonominen olympiamaa", teoksessa Vesa Tikander ym. (toim.), *Sadan vuoden olympiadi. Suomalaisen olympialiikkeen historia*. Helsinki: WSOY) tutkijanpositiosta. Booth 2006, 33–35.
30. Vettenniemi, Erkki 2006b. Yleisurheilun yhdeksän historiaa", teoksessa Heikki Roiko-Jokela ja Esa Sironen (toim.), *Alussa oli vesi*. Jyväskylä: Atena, 208.
31. Jukola 1935, 179; *Suomen Urheilulehti* 107/1936, 4.
32. Siipi, Jouko 1963. "Liikunnan historia", *Kouluvoimistelu ja -urheilu* nro 2, 19. Myllylästä ks. Mäntynen, Anne – Shore, Susanna 2006. "Tekstilajien risteyksessä. Mika Myllylän testamentti", teoksessa Anne Mäntynen ym. (toim.), *Genre – tekstilaji*. Helsinki: SKS.
33. Virsu, Ville 2007. "Sosiaalisten ongelmien retoriikkaa – tapaus doping", *Virtittäjä* nro 3, 346, 348.
34. Sama, 346.